

4 grudnia 2024 roku

dr hab. Michał Urbańczyk, prof. UAM

Wydział Prawa i Administracji

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgra Karola Mazura

pt. *Wokół „Przegranej Sprawy” Południa. Ruch neo-konfederacki i rewizjonizm historyczny wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych Ameryki*
napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Adama Wielomskiego

Niniejsza recenzja została sporządzona w związku z uchwałą nr 29/2024 Rady Dyscypliny Naukowej Nauki o Polityce i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie z dnia 1 lipca 2024 roku, która powierzyła mi obowiązki recenzenta w postępowaniu doktorskim mgra Karola Mazura.

Przedmiotem recenzji jest ocena rozprawy doktorskiej pt. „Wokół „Przegranej Sprawy” Południa. Ruch neo-konfederacki i rewizjonizm historyczny wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych Ameryki”, przygotowanej przez mgra Karola Mazura pod kierunkiem prof. dra hab. Adama Wielomskiego, pod kątem kryteriów określonych w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2023

r., poz.742 z późn. zm.). W związku z tym niniejsza recenzja zmierza do ustalenia, czy oceniana rozprawa doktorska:

- prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktoranta;
- wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez Doktoranta;
- stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej.

W celu realizacji ww. zadania Recenzent ocenił przedmiotową dysertację pod kątem wyboru tematu, określenia problemu badawczego i wykorzystanych metod badawczych (pkt I), zastosowanego układu treści i oceny merytorycznej (pkt II), użytej terminologii i języka (pkt III) oraz wykorzystanych źródeł i literatury (pkt IV).

I. Temat, problem badawczy i metody badawcze

Spór o pamięć i przeszłość jest obecnie jednym z istotniejszych tematów publicznych debat nie tylko w Europie. Wzrost zainteresowania tematyką historyczną zyskał miano nadejścia „czasu pamięci”, jak ujął to Pierre Nora w opublikowanym po polsku w 2001 roku eseju pt. „Czas pamięci”. Charakterystyczne jest to, że w licznych dyskursach historycznych uczestniczą różnorodne podmioty, wśród których zawodowi historycy stanowią jedynie jedną z grup uczestników. Współcześnie naukowcy zostali pozbawieni prawa wyłączności rozważań na tematy historyczne. Co prawda, mają oni jeszcze przewagę nad innymi uczestnikami dyskursu wyrażającą się w profesjonalnym przygotowaniu do wykonywanego zawodu, lecz w dobie coraz szybszej wymiany informacji znaczenie tego faktu jest coraz mniejsze. Skutkiem tego jest pluralizacja obrazów przeszłości. Dotychczas podmiotami, które kształtowały pojmowanie historii, były narody lub państwa, teraz pełnoprawnymi uczestnikami tych debat stały się różnego

typu organizacje społeczne czy pozarządowe, zorganizowane grupy kombatanatów (bezpośrednich świadków historii), instytucje historyczne, a nawet poszczególne jednostki. Ułatwia to akceptację sytuacji, w której współistnieją obok siebie różne koncepcje przeszłości, często niewspółmierne wobec siebie, a przede wszystkim nieporównywalne do historii rozumianej holistycznie jako pewna całość. Wspomniany wcześniej Pierre Nora nazwał ten proces „demokratyzacją przeszłości”. Polega on na szybkim pojawianiu się różnorodnych form pamięci mniejszości, dla których odzyskanie własnej przeszłości stanowi integralną część afirmacji ich tożsamości.

Wybrany temat recenzowanej dysertacji doktorskiej doskonale wpisuje się w opisywany trend. Autor podjął ze wszech miar udaną próbę przedstawienia i zrozumienia ideologicznych, kulturowych i politycznych podstaw narracji historycznej amerykańskiego Południa, co stanowi element szerszej współczesnej debaty o tożsamości narodowej USA. Ponadto praca wpisuje się w szerszy pryzmat badawczy dotyczący amerykańskiego federalizmu, ewolucji amerykańskiego narodu, jego spójności i regionalnych (stanowych) odmienności. Interesująco badawczo jest przyjęcie perspektywy stanowej i charakterystyka problemu w ujęciu odmiennym niż współczesny główny nurt historii i historiografii amerykańskiej, którą Doktorant nazywa „neo-abolicjonistyczną”.

Pochwalić należy Doktoranta nie tylko za wybór, ale i za konkretyzację problemu badawczego. Celem dysertacji jest „omówienie i przedstawienie w chronologiczny, a także usystematyzowany sposób kształtowania się oraz ewolucję narracji ideologicznej jednej ze stron wielkiego konfliktu amerykańskiego, tj. Południa” (s. 8). Jednocześnie jednak Autor wskazał, że cel pracy rozumie szerzej – nie tylko jako charakterystykę problemu, lecz także jako odpowiedź na pytanie, „na ile omawiane ruchy, które dawniej kształtowały bieg wydarzeń młodej republiki amerykańskiej, kształtują ją dziś i czy w ogóle zdolne są one jeszcze kształtować polityczne rozwiązania w Stanach Zjednoczonych we względnie bliskiej lub też w nieodległej odległej przyszłości” (s. 9–10). Jako poboczny cel pracy

uznać należy wskazane na s. 10 „ukazanie wpływu określonej, zgoła odmiennej, interpretacji ustrojowej Stanów Zjednoczonych na rozwiązania polityczne”.

Dla właściwego opisanie głównego problemu badawczego Doktorant słusznie uznał konieczność udzielenia odpowiedzi na pytania badawcze podzielone na cztery grupy:

1. Jak można zdefiniować ruch neo-konfederacki i wynikający zeń rewizjonizm historyczny? Czym jest neo-konfederatyzm? Jaki jest jego podział? Jaki ma cel? Czym charakteryzuje się wyznawana przezeń ideologia i czy stanowi ona formalnie nurt skonsolidowany?
2. Jaki wpływ na ukształtowanie ruchu neo-konfederackiego ma szczególna interpretacja ustrojowa i historia Stanów Zjednoczonych? Do jakiej tradycji politycznej odwołuje się ruch neo-konfederacki? Jak postrzegano Unię amerykańską? Czym są Stany Zjednoczone w interpretacji neo-konfederackiej?
3. Jakie są możliwe scenariusze przyszłości dla ruchu neo-konfederackiego i rewizjonizmu historycznego omawianego okresu?
4. Jak duży wpływ ruch neo-konfederacki ma na pozostałe, prężnie rozwijające się środowiska secesjonistyczne we współczesnych Stanach Zjednoczonych (s. 9)?

Wskutek powyższych zabiegów trudno postawić jakiegokolwiek zarzuty metodologiczne, a dysertacja pod tym względem przygotowana jest wyjątkowo starannie i wyróżnia się na tle innych prac z zakresu szeroko rozumianych nauk społecznych.

II. Układ pracy i ocena merytoryczna

Z przedstawionego powyżej celu badawczego pracy wynika przyjęty przez Autora układ pracy. Dysertacja podzielona jest na pięć rozdziałów, wstęp i podsumowanie. Nadto zawiera także bibliografię, spis tabel, spis rysunków i spis wykresów. Pracę można podzielić na dwie niemal równe części. Pierwsza część (punkty 1, 2 i 3, czyli wstęp i

pierwsze dwa rozdziały merytoryczne) stanowi udane wprowadzenie metodologiczne, historyczne i doktrynalne do tytułowego zagadnienia. Autor przedstawia założenia metodologiczne, na których zbudował swoją pracę oraz historyczny i doktrynalny kontekst analizowanych problemów. W drugiej części (punkty 4, 5, 6 i 7, czyli trzeci, czwarty i piąty rozdział merytoryczny oraz podsumowanie) Autor charakteryzuje istotę pracy na dwóch płaszczyznach: doktrynalno-politologicznej oraz w kontekście współczesnych kontrowersji i toczących się wokół nich debat w amerykańskiej przestrzeni publicznej.

Pracę otwiera „Wstęp”, w którym Autor kolejno opisał uzasadnienie wyboru tematu, cel pracy, tezy i problem badawczy, metody badawcze, stan literatury oraz wykorzystane źródła. Pierwszy rozdział merytoryczny zatytułowany „Badania nad wojną secesyjną. Wprowadzenie do problematyki” stanowi udany wstęp do dysertacji. Autor przedstawia w nim szerokie tło historyczne, doktrynalne i politologiczne dotyczące wojny secesyjnej oraz kluczowych dla niej zjawisk instytucji i zdarzeń. Swoje rozważania rozpoczyna od analizy amerykańskiego federalizmu. Autor słusznie w tym miejscu wskazuje, że amerykański system polityczny zaprojektowany został w oparciu o zasady kontroli i równowagi (*check and balance*, które autor tłumaczy jako „sprawdzania i balansowania”), czerpiąc z klasycznych pism francuskiego filozofa Monteskiusza i cyt. „nie miała jakiegś większej relacji z angielską tradycją polityczną” (s. 22). Tłumaczy to fundamentalne różnice między współczesnymi systemami prezydenckimi i parlamentarno-gabinetowymi, choćby w kontekście praktyki ustrojowej związanej z realizacją zasady podziału władzy, tak często bezrefleksyjnie odmienianej na wszystkie przypadki we współczesnym konstytucjonalizmie. Mocno zaburzona i rozmyta w ustrojach parlamentarno-gabinetowych, zasada ta jest realizowana w znacząco lepszy sposób w systemie prezydenckim.

Następnie Autor przedstawia główne szkoły i interpretacje badawcze wojny secesyjnej. Fragment ten ocenić należy wyjątkowo pozytywnie. Oprócz niezaprzeczalnej wartości opisowej ma on pewien urok rozważań historiozoficznych, które nadają

recenzowanej pozycji głębszego znaczenia. Poza tym w wielu miejscach Autor dokonuje własnych analiz, choćby przez przypisanie wybranych autorów do poszczególnych nurtów historiograficznych (s. 39). Rozdział kończy charakterystyka stanu dyskusji nad wojną secesyjną.

W drugim rozdziale merytorycznym pt. „Geneza i źródła myśli politycznej ruchu neokonfederackiego” Autor przedstawia kwestię „południowego nacjonalizmu” oraz zarys kształtowania się kultury i obyczajów Południa. W celu omówienia pierwszego zagadnienia przedstawiona została myśl Johna C. Calhouna, doktryna praw stanów oraz charakterystyka niewolnictwa. Autor słusznie zauważa, że „w początkowej fazie samej wojny secesyjnej nikt nie poruszał tej kwestii jako tej, mogącej stanowić istotną i bezpośrednią zarazem jej przyczynę” (s. 105). Fragmenty poświęcone instytucji niewolnictwa i jej roli na Południu są dlatego cenne, że przypominają powszechnie znane fakty, opinie i dane statystyczne, które są pomijane w mainstreamowej historiografii jako niezgodne z obecnie panującą narracją, jak choćby liczba białych posiadających niewolników, przyczyny uchwalenia Proklamacji niepodległości, „obrazoburcze” opinie Alexisa de Tocqueville’a czy teza, że cyt. „[n]iewolnictwo upadłoby, tak czy inaczej” (s. 114). Jednocześnie jednak Autor w umiejętny sposób analizuje i krytycznie komentuje historyczne narracje obu stron konfliktu o „peculiar institution”.

Trzeci rozdział merytoryczny zatytułowany „Początek ruchów neokonfederackich i rewizjonizmu historycznego”. Rozdział ten analizuje narodziny idei „przegranej sprawy”, powstanie krytycznego wobec polityki Północy nurtu historyków „niepotrzebnej wojny”, wpływ religijnych przekonań na postrzeganie wojny secesyjnej, narrację libertariańską jako jednego z podstawowych nurtów rewizjonizmu historii wojny secesyjnej oraz spór o nazewnictwo konfliktu. I znów czytelnik otrzymuje nie tylko rozważania dotyczące istoty zagadnienia, ale szereg analiz pobocznych (jak choćby politologiczne analizy centralizacji władzy i administracji), które w znaczący sposób wzbogacają całość rozważań. W ramach fragmentu opisującego spór terminologiczny Autor dokonuje interesującej analizy nazewnictwa używanego do opisu wojny Północy z

Południem. Już samo ich wyliczenie (wojna domowa, druga rewolucja amerykańska, wojna o niepodległość Południa, wojna pomiędzy stanami/państwami) wskazuje, jak odmiennie od oficjalnej narracji może wyglądać pamięć historyczna Południa.

Czwarty rozdział merytoryczny pt. „Charakterystyka wybranych współczesnych organizacji ideologicznych Południa” przedstawia współczesne organizacje neokonfederackie. Autor zaznacza, że organizacje te różnią się celami, ale wspólnie podtrzymują południową narrację o wojnie secesyjnej. I choć ich wpływ jest ograniczony, to te grupy nadal odgrywają istotną rolę w kształtowaniu tożsamości regionalnej Południa. Autor wybrał the Sons of Confederate Veterans (SCV), United Daughters of the Confederacy (UDC) oraz League of the South (LS), uzasadniając to we „Wstępie” ich popularnością oraz zdolnościami społecznego zideologizowanego oddziaływania.

Wreszcie piąty merytoryczny rozdział zatytułowany „Ruch neokonfederacki wobec bieżących problemów Ameryki” analizuje współczesne wyzwania ruchu. Można je podzielić na dwie grupy. Pierwsza jest związana z szeroko rozumianą wolnością wypowiedzi. W tym miejscu Doktorant poruszył kontrowersje wokół obecności w sferze publicznej: flagi Konfederacji, będącej jednocześnie symbolem podziału USA i dziedzictwa Południa, pomników upamiętniających bohaterów Konfederacji oraz neokonfederackie interpretacje historii i ich wpływ na edukację i politykę. Druga grupa wyzwań związana jest z kwestiami bieżącej polityki. Autor porusza tutaj miejsce ruchu neokonfederackiego w doktrynie amerykańskiego konserwatyzmu, skutki pierwszej prezydentury Donalda Trumpa oraz przedstawia prognozy amerykańskiej federacji na XXI wiek, choć z kontekście tendencji secesjonistycznych Kalifornii.

Pracę wieńczy „Podsumowanie”, które zawiera konkluzje będące odpowiedzią na postawione w części wstępnej pytania badawcze.

Podsumowując ocenę układu treści i strony merytorycznej, podkreślić należy, że tok myślenia i argumentacji, jak i cały wywód jest dojrzały i właściwie prowadzony. Wielką zaletą pracy jest osadzenie głównych rozważań w szerszym kontekście historycznym. Autor w wielu miejscach szczegółowo przedstawia tło historyczne, dzięki

czemu praca zyskuje na wartości. Ponadto Autor pokazuje różnorodność amerykańskich nurtów historiograficznych. Recenzent nie dopatrzył się fragmentów, wobec których mógłby wysnuć zarzut, że są niepotrzebne lub odciągają od analizy głównego problemu badawczego. Autor dysertacji uzasadnił kolejne etapy swojej pracy, umiejętnie powiązał ze sobą poszczególne treści i w sposób przekonujący przedstawia swoje refleksje.

Recenzent podkreśla, że niewłaściwym jest stwierdzenie, iż „[p]raca stanowi pogłębioną i rozszerzoną analizę cyklu trzech opublikowanych artykułów naukowych na temat Południa”. Pojawia się ono zapewne z „ostrożności procesowej” w ramach procedury uzyskania stopnia doktora. Jednak wskazane w tym miejscu teksty należy traktować jedynie jako poboczne analizy lub zapowiedzi wskazujące, czym Autor zajmuje się w ramach swych badań. Natomiast sama recenzowana dysertacja stanowi obszerne i oryginalne dzieło i wspomniane sugestie niepotrzebnie umniejszają jej wartość naukową. Z pewnością warto ten fragment usunąć w wypadku przygotowywania monografii do druku.

III. Terminologia i język

Recenzowana monografia jest przykładem rzadkich pozycji naukowych napisanych językiem pozbawionych niepotrzebnych zawiłości stylistycznych. Nauka powinna być prowadzona na najwyższym poziomie intelektualnym, z zachowaniem odpowiedniego słownictwa i stylistyki. Dysertacja wyróżnia się jako nieczęsty przykład pracy naukowej, która zachowując wysoki poziom merytoryczny, jest napisana w sposób klarowny i przystępny, co sprawia, że z pewnością trafi do szerokiego grona odbiorców (Recenzent nie ma bowiem wątpliwości, że dysertacja powinna być opublikowana drukiem).

W dodatku Autorowi udało się włączyć do dyskursu nowości terminologiczne oraz poprawki dotychczasowych nie do końca udanych tłumaczeń. Jeśli jest to uzasadnione w odpowiedni sposób, należy takim dążeniom przyklasnąć (w kontekście nauk amerykańskich takim trendem jest – ze wszech miar słuszne – stosowanie terminu

„nowela” zamiast „poprawka”). Autor za J.R. Hummelem i C.V. Woodwardem dla opisanie głównego nurtu historiografii używa terminu „neo-abolicjonistyczny” (powinno być „neoabolicjonistyczny”), który do tej pory w polskiej literaturze przedmiotu nie występował. Podobnie za właściwsze uznać należy stosowanie (z wyj. nazw własnych) oryginalnego terminu „states” zamiast „stany”. Taki zabieg uświadamia dodatkowo, że Stany Zjednoczone Ameryki były zaprojektowane jako federacja państw, a nie zjednoczenie bliżej nieokreślonych „stanów”. Generalnie oceniając użytą terminologię i język, należy podkreślić, że tekst czyta się z dużą przyjemnością. Z tekstu przebija pasja młodego badacza, który autentycznym zaangażowaniem prowadzi badania, analizuje materiał źródłowy, aby następnie przedstawić efekty swojej pracy naukowej. Widać, że Doktorant chce czytelnika zaintrygować treścią.

Praca jest także staranna pod względem stylistycznym, choć zdarzają się drobne potknięcia stylistyczne (np. na s. 6 w pierwszym zdaniu powinien być użyty zwrot „*na pierwszy plan* wysuwa się wojna secesyjna”, w pierwszym zdaniu na s. 12 niepotrzebne jest słowo *bowiem*).

Recenzent nie dopatrzył się większych błędów redakcyjnych i edytorskich (nieliczne literówki recenzent odnalazł na s. 10, 113, błędy w akapitach na s. 271). Praca pod tym względem wydaje się być przygotowana starannie, choć Autor nie ustrzegł się pewnych braków, np. w przypisie 12 brak jest tytułów cytowanych stron internetowych. Ponadto Autor musi ujednolicić kluczowy dla pracy termin: „neokonfederacki/neo-konfederacki”. Pierwszy zapis znaleźć można w tytułach rozdziałów i podrozdziałów, drugi w tekście dysertacji. Wedle zasad polskiej ortografii przedrostek „neo-” piszemy łącznie z określonym wyrazem. Pod rozważę Recenzent poddaje zmianę numeracji przypisów – powinny one zaczynać się od nowa wraz z każdym rozdziałem oraz zmianę w jednej nazwie własnej: „Przegrana sprawa” zamiast „Przegrana Sprawa”.

Na szczególną uwagę zasługują tabele (22), ryciny i wykresy. Świadczą one o dodatkowej pracy, jaką Doktorant wykonał. Są one bowiem w zdecydowanej większości

efektem pracy własnej Autora i uznać je należy za dodatkowy atut recenzowanej dysertacji doktorskiej.

IV. Źródła i literatura

Na szczególną pochwałę zasługuje dobór źródeł i wykorzystana literatura (bibliografia obejmuje strony 299–350). Autor sięgnął do licznych publikacji monograficznych i artykułowych, które poddał gruntownej analizie i na tej podstawie wykorzystał w swojej rozprawie. Liczba wykorzystanych pozycji literatury przedmiotu świadczy o rzetelnie wykonanej kwerendzie i stanowi solidny fundament dla recenzowanej rozprawy. Szczególnie cenne jest badanie różnych wydań poszczególnych źródeł. Daje to często unikalną możliwość zaobserwowania pewnych zmian, jakie zachodzą w myśli polityczno-prawnej lub stanowisk poszczególnych autorów.

Za podobnie wartościowe wydaje się skorzystanie z baz Ludwig von Mises Institute i Abbeville Institute, co dało unikalną perspektywę badawczą i pozwoliło Autorowi osiągnąć wysoki poziom oryginalności dysertacji.

V. Konkluzje

Recenzowana monografia stanowi dowód naukowego rozwoju Autora. Wielowątkowość zawartych w recenzowanej pracy rozważań i swoboda, z jaką Doktorant porusza się w różnych obszarach opisywanego problemu, świadczą o jego ogólnej wiedzy teoretycznej w przedmiotowej dyscyplinie. Zastosowany warsztat badawczy, w tym zwłaszcza sposób wykorzystania źródeł, dowodzi opanowania umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Analiza całości przedłożonej do recenzji pracy pozwala na następujące konkluzje. Wszystkie zawarte wcześniej nieliczne wątpliwości recenzenta mają charakter absolutnie

drugorzędny i nie wpływają na ostateczną pozytywną ocenę. Rozprawa stanowi bowiem interesujące studium z zakresu nauk społecznych i oryginalne rozwiązanie postawionego w niej problemu naukowego. Jest efektem wykorzystania obszernej literatury przedmiotu. Wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną mgra Mazura w przedmiotowej dyscyplinie oraz potwierdza jego umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Podsumowując, należy stwierdzić, że **rozprawa doktorska Pana mgra Karola Mazura zatytułowana *Wokół „Przegranej Sprawy” Południa. Ruch neo-konfederacki i rewizjonizm historyczny wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych Ameryki* spełnia ustawowe wymagania stawiane pracom doktorskim przez właściwe przepisy prawa powszechnie obowiązującego, tj. art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2023 r., poz.742 z późn. zm.).**

W związku z powyższym wnoszę o przyjęcie recenzowanej pracy jako rozprawy doktorskiej i o dopuszczenie Pana mgra Mazura do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Biorąc zaś pod uwagę bardzo wysoki poziom merytoryczny zwracam się z propozycją wyróżnienia recenzowanej dysertacji.

Dr hab. Michał Urbańczyk, prof. UAM
WPiA UAM Poznań